

Inhoud

Voorwoord. De parelvisser van de hoop *door Dirk Holemans* 7

Proloog 11

1. De mythe van de groei 17
2. Wie heeft het kapitalisme vermoord? 33
3. Het begrensde en het grenzeloze 51
4. De aard van welvaart en welzijn 67
5. Over liefde en entropie 87
6. Het verhaal van de economie 105
7. De terugkeer naar werk 131
8. Een bladerdak van hoop 155
9. De kunst van de macht 173
10. Dolfijnen in Venetië 195

Dankwoord 213

Noten 217

Bibliografie 235

Namenregister 251

Proloog

‘Hoe hartverscheurend de geschiedenis ook was, zij kan niet ongedaan worden gemaakt. Maar als we haar moedig durven te doorgronden, hoeven we die ellende niet nog eens mee te maken.’¹

– MAYA ANGELOU, 1993

‘Wat voorbij is, is proloog; wat nog komt, is aan jou en mij.’²

– WILLIAM SHAKESPEARE, 1610

‘De wereld begint te kantelen’, schreef de socioloog Peter Berger, ‘zodra het gesprek dat haar in stand houdt stopt.’ Het jaar 2020 bracht deze ongemakkelijke waarheid duidelijk aan het licht. Ons verhaal over de wereld stakte niet alleen, het draaide zich abrupt om en sloeg ons in het gezicht. Het is dan ook geen verrassing dat de wereld een stuk onzekerder is geworden.³

Het verliep allemaal prima. De zon verrees majestueus boven de hoogste stad van Europa, die derde week van januari. Het eerste licht van de zon deed de met sneeuw bedekte bergtoppen goud oplichten onder een diepblauwe Alpenhemel. De glorie van de natuur. Een perfecte setting voor de jaarlijkse bijeenkomst van de bevoorrechten en de machtigen. De premiers en de miljardairs. De limousines en de helikopters. Het vijftigste World Economic Forum zou zo meteen beginnen in het Zwitserse Davos.

‘Het lijkt wel een World Scout Jamboree’, vertrouwde mijn gastheer mij toe toen hij me ’s avonds laat ophaalde van het kleine treinstation en me naar mijn tijdelijke onderkomen bracht. Het geleende appartement lag iets buiten de stad, met uitzicht op de bergen. ‘Het is een jungle’, antwoordde zijn collega. Er kon nog een lachje af, bij ons.

Onze leiders kennen de regels van het spel. Ze begrijpen intuïtief dat deze opzichtige vertoning een schoonheidswedstrijd is. De inzet is altijd hoog. De spotlights staan op de stijlvolle herenkostuums en de gelikte kapsels. De stoet

moet weer indrukwekkender zijn dan de vorige keer. De retoriek moet subtiel afgestemd zijn op de problemen van de dag. De zon moet op de rechtvaardigen schijnen. De voorstelling moet boven alle twijfel verheven zijn. De bergen moeten dit akkoord bezegelen, een akkoord gesloten in de kelders van de geschiedenis; meer brengt meer, macht brengt macht; groei brengt groei. Aan wie heeft, zal gegeven worden.

Al vijftig jaar vliegen ze jaarlijks naar dit prachtige resort, om hun loyaliteit te betuigen jegens de grote god van de groei. Weer of geen weer, regen of zonnenschijn: hun taak staat hen kristalhelder voor ogen: de zwakken helpen en de moedelozen opbeuren. De monsters van de twijfel verslaan waar ze de kop opsteken. Economische groei berust gewoon op een overtuiging. Zolang we erin geloven, zal hij doorgaan. Alles gaat goed, het zal iedereen goed gaan en alles zal goed komen.⁴

Er duiken altijd spoken op, natuurlijk. Ook dit jaar. Europa maakte zich zorgen over de opkomst van het populisme, Australië over de bosbranden die nog voortraasden in deze lange ‘*black summer*’ en de VS over de handelsoorlog met China. Bijna iedereen maakte zich plotseling zorgen over kooldioxide. Klimaatverandering was dit jaar de verrassende winnaar onder de kwesties die om aandacht vroegen. Mede door de klimaatstakingen van 2019 was dit probleem door het Forum bovenaan de lijst gezet van langetermijnrisico’s voor groei.

Dat was iets nieuws. Tegen de verwachting in werd in Davos een brede – maar niet geheel unanieme – consensus bereikt dat er iets moest worden gedaan voordat de overstromingen en bosbranden – of de irritante activisten die de stroom limousines in Davos blokkeerden – de economie zouden doen ontsporen.

‘Wij moeten ons aansluiten bij het ongeduld van de jonge mensen’, zei Angela Merkel op de conferentie. Zij had het natuurlijk over het uitzonderlijke leiderschap van de jonge Zweedse activiste Greta Thunberg, ook aanwezig, voor de tweede keer al, die met de helderheid van een zienares de machtigen der aarde confronteerde met de waarheid. Als lichtend voorbeeld onder de onwetenden. Dit jaar had de eenvoud van haar boodschap een hele nieuwe generatie activisten aangetrokken naar een slagveld dat ze nauwelijks kenden. Ze keken opstandig om zich heen, geraakt door de woorden van Greta. De Duitse bondskanselier was niet de enige oudgediende die een traan van ontroering voelde opwellen.⁵

Maar niet iedereen was onder de indruk. ‘Is zij soms de hoofdeconoom, of hoe zit het? Ik snap het niet meer’, zei de Amerikaanse minister van Financiën Stephen Mnuchin, schertsend, een opmerking waar hij hoogstwaarschijnlijk direct spijt van had. ‘Als ze eerst eens economie gaat studeren aan een universiteit, dan kan ze daarna terugkomen en het aan ons uitleggen.’ Als je al in een kuil staat, kun je maar beter ophouden met graven, Stephen.⁶ Maar dat konden ze natuurlijk niet. Ophouden met graven. De toenmalige Amerikaanse president Donald Trump was vastbesloten om deze onzin in de bredere context te plaatsen van een niet uit te roeien bijgeloof. ‘Als we de mogelijkheden van morgen willen omarmen, moeten we ons niets aantrekken van die eeuwige onheilsprofeten en hun voorspellingen’, zei hij. ‘Ze zijn de erfgenamen van die domme waarzeggers uit het verleden.’ Onze held liet zijn blik over de steppe van verwachtingsvolle gezichten glijden die opkeken naar de horizon van eindeloze mogelijkheden. Ik stel me zo voor dat er ergens in het publiek ook een triomfantelijk glimlachende speechschrijver zat. Het leven is net een B-film.⁷

Het paradijs is een land dat met een wildwestmentaliteit is opgebouwd. Platbranden, afgraven, opbouwen. Vooruitgang is een bouwterrein. Het ziet er nu misschien rommelig uit, maar binnenkort staan er prachtige winkelcentra en appartementen. Laat iedereen die aan deze visie twijfelt maar creperen. De schoolkinderen, de klimaatstakers, Extinction Rebellion: ze kunnen allemaal naar de pomp lopen. Die nazaten van belachelijke waarzeggers uit het verleden kunnen barsten. Verplicht optimisme is de smaak van de dag. En wat volkomen duidelijk is, wordt verbannen uit de informatie en opinies die we voorgeschoteld krijgen in de massamedia.

De sneeuw boven Davos wordt elk jaar dunner. Het skiseizoen in de Alpen is al een maand korter dan toen Klaus Schwab het Forum oprichtte in 1971. Het klimaat is aan het veranderen. Het ijs is aan het smelten. Een miljoen soorten dreigt uit te sterven. We verstoren het ecologische evenwicht op onvoorspelbare manieren. Soms blijkt dat dodelijk te zijn. De eindige planeet die we ons thuis noemen wordt veranderd, en misschien onomkeerbaar, door de enorme expansie van menselijke activiteit die onder het mom van vooruitgang doormarcheert. Maar herinner ons hier alsjeblieft niet aan. We hebben ons al zo ingespannen om dit niet onder ogen te hoeven zien.⁸

Een andere memorabele speech op datzelfde podium van Davos kwam van de kort daarvoor aangestelde kanselier van Oostenrijk. Hij gebruikte zijn tijd om Europa op te roepen om innovatiever, dynamischer en toekomstgerichter te worden. Met zijn 33 jaar was Sebastian Kurz zojuist voor de tweede keer binnen korte tijd de jongste regeringsleider ter wereld geworden. Hij hekelde het ‘pessimisme’ van de ouderwetse Europese economie en prees de dynamiek van jongere, ‘hongerigere’ economieën. De retoriek van de wildwestmentaliteit klonk door in zijn oproep voor hernieuwd optimisme, meer innovatie, snellere groei. Niets nieuws onder de zon.

Maar daarna, tijdens de discussie, gaf Kurz iets vreemds toe. ‘Ik had onlangs een gesprek over verschillende filosofieën, zoals een *postgrowth*-samenleving’, vertelde hij aan het publiek. ‘Er werd gesteld dat het misschien beter was als landen geen economische groei meer hadden, en dat we geluk zouden moeten meten in plaats van economische groei.’ De manier waarop hij dit zei was pakkend. Er speelde een flauwe glimlach om de lippen van de jonge man. Heel even leek het alsof het verstand eindelijk was doorgebroken bij sommige politici. Dat dingen zouden veranderen. ‘Het klinkt allemaal prachtig romantisch’, zei hij, met een schittering in zijn ogen. ‘Maar geluk gaat onze pensioenen niet betalen!’⁹

Kurz was alleen maar over de *postgrowth*-samenleving begonnen om haar direct als een wollige utopie af te kunnen serveren, als een idee zonder wortels in de realiteit. Maar binnen een paar weken al haalde de werkelijkheid zijn gemakkelijke opmerking in. Het eind van de warmste januarimaand ooit had nog een harde les in petto. Van de aanwezigen in het geprivilegieerde Davos hadden slechts enkelen het door. Van nature overbezorgd, vermoedden zij misschien al iets. Een paar politici zonder scrupules hadden hun insiderinformatie al gebruikt om hun persoonlijke tegoeden weg te sluizen, weg van het gevaar van financiële ineenstorting. Maar de meesten hadden geen idee of ontkennd het gewoon. Niemand kon de schaal en de impact voorspellen van de economische en maatschappelijke ramp die de nietsvermoedende wereld zou treffen. Terwijl Trump zijn lofrede hield op de wildwestmentaliteit, vocht de jonge Chinese dokter Li Wenliang voor zijn leven in het centrale ziekenhuis van Wuhan.¹⁰

Een kleine maand daarvoor had Li de wereld gewaarschuwd voor een nieuwe, onbekende en zeer virulente stam van het coronavirus, die voor het

eerst was gesignaleerd in een deel van de stad waar ook een dierenmarkt aanwezig was. Hij kreeg een zware berisping voor zijn openhartigheid. Twee weken later was hij dood: een mijlpaal in de statistieken van de alarmerend oplopende curve van een beginnende pandemie. Li zou de eerste zijn van de vele onnodige en vermijdbare sterfgevallen, waaronder die van hulpverleners en zorgmedewerkers die de dood vonden als gevolg van hun hulp aan anderen.¹¹

Binnen enkele weken zou de wereldeconomie in een existentiële crisis raken. Ontkenning maakte plaats voor verwarring. Verwarring voor maatregelen. De maatregelen zetten alles op zijn kop. Het normale leven verdampte binnen een paar dagen. Bedrijven, gezinnen, gemeenschappen, hele landen gingen in lockdown. Zelfs de preoccupatie met groei werd tijdelijk losgelaten vanwege de dringende noodzaak om mensenlevens te beschermen. Behalve een ongemakkelijke herinnering aan wat er het meest toe doet in het leven, kregen we ook een lesje geschiedenis over wat er met een economie gebeurt wanneer de groei compleet stagneert. En één ding werd al snel duidelijk: het was iets dat de moderne wereld nooit eerder gezien had.

Uiteindelijk zullen we een betere terminologie vinden om onze wereld te beschrijven. De taal zelf is soms te nauw verweven met het onderwerp dat ze poogt te beschrijven. Misschien wordt geluk wel of niet de valuta van de pensioenen van morgen. Tegen die tijd zal de manier waarop we daarnaar kijken opnieuw zijn gekalibreerd. Onze zienswijze zal zijn veranderd. We zullen in staat zijn om onze toekomstige economie te beschrijven, bevrijd van de ketenen waarmee onze creativiteit zit vastgeklonken aan een verouderd dogma.

Maar op dit moment is de *post growth* van dit boek nog een noodzakelijke gedachtewereld. Zelfs midden in de verandering blijven we bezeten door groei. *Post Growth* biedt een manier om na te denken over wat er zou kunnen gebeuren wanneer deze obsessie voorbij is. Het boek nodigt ons uit om nieuwe terreinen voor sociale vooruitgang te verkennen. Het wijst naar gebieden die nooit in kaart zijn gebracht, onontdekt terrein waar overvloed niet wordt gemeten in dollars en vervulling niet wordt geassocieerd met de doorlopende vergaring van materiële rijkdom.

‘Het leven na het kapitalisme’ is de ondertitel van dit boek. Een uitnodiging aan de lezer om ons alomaneconomische paradigma als iets tijdelijks

te gaan beschouwen; als een bijna verdwenen overblijfsel van een oude leefwijze, niet de onwrikbare onaantastbare waarheid die ze lijkt te zijn. In de eerste maanden dat ik aan dit boek werkte, werd het kapitalisme uit elkaar gehaald, stukje bij beetje, in een steeds verbazingwekkender poging om levens te redden en het normale leven zo goed mogelijk door te laten gaan. In 2020 beleefde de wereld een onvoorstelbaar bijzonder experiment in non-kapitalisme. We hebben nu ervaren dat zoiets niet alleen mogelijk is, maar onder bepaalde omstandigheden ook essentieel. Dit boek heeft tot doel om de mogelijkheden onder woorden te brengen die op ons wachten in dit achterland waar we een glimp van hebben opgevangen.¹²

Post Growth is een uitnodiging om van de geschiedenis te leren. Een kans om onszelf te bevrijden van de falende overtuigingen van het verleden. Dezelfde oproep deed ooit de dichteres en mensenrechtenactiviste Maya Angelou aan het Amerikaanse volk, in het citaat dat bovenaan deze proloog staat. Het doel van deze oproepen is om ons te helpen eerlijk na te denken over de situatie waarin we zitten. Het diepere doel is om onze blik omhoog te leiden, weg van de grond van het vervuilde economisch denken, naar een nieuwe visie van wat menselijke vooruitgang allemaal kan zijn. Binnenkort is dit niet meer nodig. De kracht ervan voor vandaag is dat het onze monden kan bevrijden van de mantra's van gisteren, zodat we de woorden kunnen vinden om een andere toekomst te beschrijven.